

prof. dr hab. Artur Rejter
Instytut Językoznawstwa
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Katowice, 16 czerwca 2020 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Moniki Sobolewskiej
pt. *Socjolekt strzelecki na tle polszczyzny ogólnej*
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Urszuli Sokólskiej
i dr Anetty B. Strawińskiej
(Białystok 2020)

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska stanowi kompleksowe i wieloaspektowe opracowanie wybranej odmiany współczesnej polszczyzny. Zarówno przyjęte założenia badawcze, jak i sposób ich realizacji należy ocenić pozytywnie, wzbogacając bowiem naszą wiedzę o różnych wariantach języka, ale także o szczególnych, nierzadko słabo rozpoznanych fenomenach kulturowych. Co szczególnie cenne, Autorka zdecydowała się opisać socjolekt strzelecki zarówno jako specyficzny kod porozumiewania się danej grupy społecznej, jak i zjawisko funkcjonujące na tle polszczyzny ogólnej. Pozwoliło jej to wskazać cechy charakterystyczne badanego wariantu, ale też wyeksponować obszary łączące go z polszczyzną współnoodmianową oraz innymi typami komunikacji. Takie podejście oceniam jako zdecydowanie fortunate, obejmujące wybrany obiekt badawczy jako konstrukt złożony, wielowymiarowy, pozostający w różnych relacjach i powiązaniach z językiem jako fenomenem społecznym i kulturą, w której ten funkcjonuje i którą współtworzy.

Kompozycja pracy

Rozprawa składa się ze *Wstępu*, pięciu rozdziałów, *Zakończenia*, *Indeksu nazw*, *Bibliografii* i *Streszczenia* (w języku angielskim), całość obejmuje 321 stron wydruku komputerowego, należy zatem do opracowań obszernych. Objętość poszczególnych

rozdziałów właściwych jest różna, co podyktowane jest specyfiką problematyki w nich podjętej, a także zakresem materiału poddanego oglądowi. Ogólnie należy ocenić strukturę dysertacji jako przemyślaną, w pełni odpowiadającą tematowi, zgodną z zasadami dyskursu naukowego. Nieco odmiennie od przyjętego zwyczaju potraktowano teoretyczne aspekty rozprawy, które zostały omówione we *Wstępie*. Na ogół treści te zamieszcza się w początkowych rozdziałach pracy stanowiących ogniwo teoretyczne, wstęp traktując jako swoistą zapowiedź zawartości dzieła. Pułapka takiego rozwiązania polega na przykład na tym, że Autorka, przeplatając rozważania natury teoretycznej i metodologicznej z anonsowaniem zawartości kolejnych części pracy (s. 14—17), zaburza niejako tok wywodu, co niekorzystnie wpływa na percepcję tekstu jako całości. Zastosowanego odstępstwa nie traktowałbym jednak jako znaczące uchybienie.

Teoretyczne i metodologiczne konteksty dysertacji

Jak już wspomniałem, aspekty teoretyczne i metodologiczne ocenianej rozprawy zostały omówione we *Wstępie*. Autorka skupiła się między innymi na kwestiach terminologicznych dotyczących społecznych odmian języka, socjolektów zawodowych i środowiskowych, skrupulatnie przedstawiła stan badań nad językiem sportowym, charakteryzując opracowania, także obcojęzyczne, z tego zakresu. Przyjęte założenia nie budzą zastrzeżeń, a ustalenia natury terminologicznej wynikające z analizy dostępnej literatury przedmiotu przekonują w świetle zaprojektowanego tematu pracy. Socjolekty zostały tu bowiem scharakteryzowane jako różnie pojmowane odmiany polszczyzny pozostające w złożonych relacjach do języka ogólnego. Należy także zaznaczyć, że przybliżony przez Doktorantkę stan badań nad wybranym przez nią typem polszczyzny, jak również dynamika samego sportu jako fenomenu kulturowego współczesności i tym samym przyrost słownictwa z tego zakresu, wskazują na słabe opracowanie zagadnienia i w pełni uzasadniają podjęcie tematu socjolektu strzeleckiego jako obiektu refleksji lingwistycznej.

W tej części opisano również zasady gromadzenia materiału badawczego, a także scharakteryzowano grupę zawodową poddaną obserwacji. Przeprowadzone wywiady, stanowiące podstawę materiałową odzwierciedlają znaczną rozpiętość wiekową respondentów (od 5 do 80 lat), odmienną funkcji (np.: zawodnik, trener, sędzia, komentator sportowy) a także zróżnicowanie ze względu na płeć. Taka próba badawcza jawi się jako obiecująca w świetle przyjętej koncepcji rozprawy. Przy tej okazji nie zostały jednak przybliżone dane ilościowe dotyczące liczby osób uczestniczących w bada-

niu czy wielkości korpusu badawczego (ilość i długość nagrań), co należy odnotować jako pewne niedociągnięcie. Takie informacje pojawiły się natomiast w rozdziale IV poświęconym jednak tylko językowi komentarzy sportowych.

Dodatkowe ustalenia natury teoretycznej i metodologicznej, związane z problematyką poszczególnych rozdziałów pojawiają się we wprowadzeniach do nich. Jest to uzasadnione ze względu na wielość wątków badawczych podjętych w rozprawie.

Empiryczne aspekty pracy

Opiniowana rozprawa zawiera pięć rozdziałów o charakterze empirycznym, które stanowią najważniejsze ogniwa opracowania. W Rozdziale I (*Klasyfikacja semantyczno-strukturalna nazw z zakresu strzelectwa sportowego*) zawiera obszerne analizy leksyki kluczowej dla tematu pola semantycznego. Autorka objęła obserwacją między innymi nazwy osób i broni, części broni, miejsc związanych ze strzelectwem sportowym. Słownictwo zostało odpowiednio poklasyfikowane, opisane pod względem semantycznym i formalnym, a następnie poddane analizie syntetyzującej. Badania zgromadzonego materiału oparto na dostępnych słownikach i literaturze fachowej, ale Doktorantka odwołała się również do własnej kompetencji komunikacyjnej zawodniczki i trenerki strzelectwa, co z pewnością w znaczącym stopniu dopełnia wnioski. Przeprowadzona analiza jest kompletna i szczegółowa, daje ponadto wgląd w bogactwo i złożoność semantyczno-formalną leksyki strzeleckiej. Za bardzo interesujące uznaję te partie wywodu, które zostały poświęcone aspektom diachronicznym wybranego słownictwa, uświadamiają one z jednej strony długą tradycję funkcjonowania broni w cywilizacji ludzkiej, z drugiej zaś — dowodzą dynamiki tej sfery życia, a tym samym jednostek językowych je określających. Analizę językową materiału uzupełniają schematy, wykresy i tabele zbierające badane słownictwo, co z pewnością porządkuje materiał i korzystnie wpływa na odbiór pracy. Z drobnych uwag należałoby wskazać błąd w tabeli na s. 54, w której typowi broni długiej przyporządkowano pistolet, krótkiej natomiast — karabin i strzelbę, choć powinno być odwrotnie.

Autorka podjęła także problem pragmatycznych aspektów socjolektu strzeleckiego. Poświęciła temu rozdział II rozprawy (*Socjolekt strzelecki w kontekście relacji sędzia—sędzia, sędzia—zawodnik, zawodnik—trener, trener—trener, zawodnik—zawodnik*), w którym zostały scharakteryzowane najważniejsze środki językowe charakterystyczne dla komunikacji właściwej wybranej do analizy odmiany językowej. Doktorantka opisała charakterystyczne zwroty adresatywne, stałe połączenia wyrazowe, ko-

mendy, zabawy słowne itp., co przybliży czytelnikowi wyodrębnioną odmianę społeczną polszczyzny jako z jednej strony całkowicie odrębną od tzw. języka ogólnego, z drugiej zaś — wyzyskującą elementy wspólnoodmianowe. Przeprowadzone obserwacje nie zostały podporządkowane tym samym kryteriom w wypadku każdego typu relacji, co sprawia wrażenie pewnego chaosu. Tłumaczyć to jednak można różnym charakterem i zróżnicowaną specyfiką relacji poszczególnych instancji nadawczo-odbiorczych. Polemizowałbym z wyodrębnianiem błędów językowych, rozumianych jako formy niezgodne z normą współczesnej polszczyzny, a występujących w poddanym obserwacji materiale. We wskazanych egzemplifikacjach widziałbym raczej próbę kreatywnego przekształcenia form normatywnych, co można by uznać za cechę odmiany socjolektalnej, pewną dążność do zaakcentowania jej językowej specyfiki.

Przeprowadzone przez mgr Monikę Sobolewską badania objęły również stereotyp strzelca w języku polskim, których wyniki zostały zaprezentowane w rozdziale III (*Stereotyp strzelca w polszczyźnie — badania ankietowe*). Dociekania mieszczące się w obszarze lingwistyki kulturowej i kognitywnej wykonano na podstawie ankiety przeprowadzonej wśród 180 osób, z których 60 respondentów to młodzież licealna Białegostoku, kolejne 60 to osoby dorosłe związane z Podlasiem i — wreszcie — 60 to osoby dorosłe z innych regionów Polski. Nie bardzo rozumiem podział grupy dorosłych ankietowanych na reprezentujących województwo podlaskie oraz inne województwa. Być może u podstaw leży jakiś zamysł, niemniej motywacja tej decyzji nie została podana, trudno więc czytelnikowi znaleźć dla niej uzasadnienie. Inną wątpliwość budzi dość zdawkowe potraktowanie teoretycznych aspektów stereotypu, zarówno jako terminu lingwistycznego, jak i pojęcia oraz zjawiska znajdującego wyraz w badaniach naukowych, ale będącego także elementem codzienności. We wstępie do rozdziału wydaje się, że różnica między potocznym i naukowym rozumieniem stereotypu uległa zatarciu. Należało się spodziewać bardziej pogłębionych i uściślonych rozstrzygnięć dotyczących teoretycznych kontekstów podjętej kwestii.

Empiryczny aspekt wykonanych badań oceniam zdecydowanie pozytywnie, przyjmując formę wykorzystanej ankiety oraz analizę jej wyników. Jedno z pytań (nr 6) można było jednak sformułować nieco inaczej: w ankiecie dotyczącej stereotypu nie powinno pojawić się pytanie o stereotyp, skoro badania mają prowadzić do jego odtworzenia.

Uzyskane odpowiedzi ilustrują bogactwo cech kojarzonych ze strzelcem (świadczy o tym znacząca liczba danych o pojedynczych poświadczeniach), co z kolei prowa-

dzi do wniosku o niewielkiej jego stabilizacji. Zaprezentowane rezultaty wraz z ich szczegółową analizą uświadamiają, że stereotyp strzelca we współczesnej polszczyźnie jest złożony, niejednoznaczny i — wydaje się — dość słabo ugruntowany. Wiązać to można ze stosunkowo niewielką obecnie popularnością strzelectwa jako sportu (zwłaszcza w porównaniu z innymi dyscyplinami) oraz czynności strzelania w ogóle. Dane ilościowe ilustrujące problem stereotypu strzelca zyskałyby, gdyby uzupełnić je wartościami procentowymi oraz ewentualnie wykresami kołowymi — dałoby to wyrazisty obraz uzyskanych odpowiedzi. Problem stanowiłyby wprowadzić liczne odpowiedzi o pojedynczych poświadczeniach, ale można byłoby je potraktować łącznie, co dodatkowo uzmysłowiłoby wyraźną tendencję do odpowiedzi izolowanych poświadczających nieustabilizowanie stereotypu strzelca w polszczyźnie.

Z drobiazgów warto zwrócić uwagę na problematyczną odpowiedź zawierającą formę *Thell* jako skojarzenie ze strzelcem (s. 163). Kłopot wynika z błędnego zapisu przez respondenta nazwiska Wilhelma Tella, legendarnego bohatera szwajcarskiego kojarzonego między innymi ze strzelaniem z łuku.

Badania stereotypu strzelca, choć niezwiązane bezpośrednio z problematyką socjolektalną, uznać trzeba za ważne i w istotnym zakresie poszerzające refleksję na podjętym w dysertacji temacie. Uzupełniają one naszą wiedzę o jednym ze sportów, a tym samym o kulturze współczesnej, której poszczególne składowe zawarte są w języku.

Bardzo interesującym aspektem przeprowadzonych badań jest problematyka języka komentarzy sportowych dotyczących strzelectwa, której Monika Sobolewska poświęciła czwarty rozdział dysertacji (*Socjolekt strzelecki a komentarz sportowy*). To ogniwo pracy rozpoczynają wyczerpujące i pogłębione rozważania odnoszące się do kwestii genologicznych związanych z gatunkami komentarza telewizyjnego, relacji i sprawozdania. Autorka omówiła najważniejsze podobieństwa i różnice generyczne, odwołując się do bogatej literatury przedmiotu. Zasadniczą część natomiast stanowi analiza materiału językowego (ok. 32 tysięcy jednostek leksykalnych) wyekscerpowanego z wypowiedzi komentatorów sportowych. Omówione zostały frazeologizmy, ale też leksyka charakterystyczna dla badanej odmiany języka. Osobno przedstawiono słownictwo obecne w komentarzach do finałów w strzelectwie podczas Igrzysk Olimpijskich w Rio de Janeiro. Wyodrębnienie tego podrozdziału — pozornie zaburzające strukturę tej części pracy — pozwoliło wskazać na najnowsze zjawiska w badanej odmianie polszczyzny.

Przedstawione w rozdziale obserwacje poświadczają zarówno specyfikę strzelectwa, jak również jego związki z innymi dyscyplinami sportu, niektóre bowiem przykłady mogłyby pojawić się w komentarzach sportowych niezależnie od tematyki. Analizy potwierdzają dynamikę sportu jako takiego, towarzyszące mu współzawodnictwo, dowodzą ponadto specyfiki strzelectwa znajdującej poświadczenie w określonych formach językowych. Przedstawiony wywód jest niezwykle interesujący także dla laika, który na co dzień nie ma kontaktu ze strzelectwem, potwierdza także kompetencje Doktorantki w tym zakresie i znajomość tematu. Za istotne uznaję spostrzeżenia dotyczące błędów i nieściśłości pojawiających się w wypowiedziach komentatorów sportowych, dowodzących specjalistyczności socjolektu strzeleckiego i zarazem jego wyrazistej pozycji na mapie współczesnych dyscyplin.

Część empiryczną recenzowanej rozprawy wieńczy rozdział V poświęcony relacji badanego socjolektu polszczyzny do innych jej odmian (*Socjolekt strzelecki wobec innych odmian funkcjonalnych polszczyzny*). Uwagi tu poczynione potwierdzają pewne związki z socjolektem łowieckim i łuczniczym oraz znikome ze slangiem młodzieżowym. Podobieństwo można zaobserwować na poziomie leksykalnym, ale także w tendencji do skrótowości widocznej w obszarze składni, nie są to jednak związki znaczące. Powtarzają się na ogół określenia odnoszące się do budowy broni, a także pojęcia z zakresu fizyki i mechaniki. Rozdział należy uznać za fortunne uzupełnienie rozważań pomieszczonych w ogniwach wcześniejszych.

Podstawy naukowe rozprawy

Przedstawiona do oceny praca Moniki Sobolewskiej jest przykładem monografii opartej na solidnych podstawach naukowych. Załączona bibliografia przedmiotowa zaświadcza o erudycji i orientacji Autorki w badaniach związanych z podjętym tematem, jej świadomości komplikacji zagadnienia, a tym samym konieczności sięgnięcia do lektur reprezentujących rozmaite subdziedziny językoznawstwa. Można było poszerzyć pulę prac naukowych dotyczących stereotypu językowo-kulturowego oraz sięgnąć do nowszych ujęć z zakresu frazeologii, co pogłębiłoby przedstawione obserwacje i wnioski. Warto jednak podkreślić, że wykorzystane pozycje bibliograficzne zostały wyzyskane świadomie, z wyczuciem tak problemów najistotniejszych, jak i tych mniej ważnych dla obranego tematu.

Aspekt formalny pracy

Rozprawa została przygotowana starannie. Autorka sprawnie posługuje się odmianą naukową dyskursu, nie epatując jednocześnie niepotrzebnie trudną terminologią. Proporcje między naukowością a komunikatywnością wywodu zostały tu z pewnością zachowane. W pracy można znaleźć pewne usterki natury językowo-stylistycznej czy edytorskiej, co przy tak długim tekście jest rzeczą naturalną i w żadnym stopniu nie wpływa na ostateczną ocenę dysertacji.

Konkluzja

Monika Sobolewska przygotowała rozprawę, w której podjęła słabo do tej pory rozpoznany problem socjolektu strzeleckiego będącego ważnym elementem współczesnej komunikacji oraz ciekawym fenomenem na mapie współczesnej polszczyzny i kultury w ogóle. Zarówno wybór tematu, jak i jego realizacja skłaniają do pozytywnej oceny przedsięwzięcia. Zwraca uwagę dobrze przeprowadzona analiza zagadnienia, wszechstronna interpretacja danych językowych, bogata ilustracja materiałowa oraz pasja, z jaką praca została napisana. Cenne jest także usytuowanie wybranej odmiany na tle polszczyzny ogólnej, dzięki czemu możliwy okazał się opis socjolektu strzeleckiego w sposób wieloaspektowy i pogłębiony. Biorąc pod uwagę wartość opiniowanej pracy stwierdzam, iż **dysertacja bez wątplenia spełnia warunki ustawowe stawiane rozprawom doktorskim, dlatego też wnioskuję o dopuszczenie mgr Moniki Sobolewskiej do dalszych etapów przewodu.**

prof. dr hab. Artur Rejter